

ZDRAVKO MLINAR

Sociologija in globalizacija družbe: kako naj slepec prepozna slona?

Letošnji svetovni sociološki kongres me je še posebej pritegnil, ker je bil okvirno posvečen tematiki, ki me tudi osebno v zadnjem času zelo zanima. Uradna oznaka splošne tematske usmeritve je bila Sociologija za en sam svet: enotnost in raznovrstnost. To je dejansko pomenilo, da se je pozornost številnih prispevkov in razprav (predvsem v plenarnem delu kongresa) usmerila na proces globalizacije družbe in sociologije. S tem naj bi to srečanje spodbudilo večjo pozornost sociologov, da bi spoznavali tako dejanske spremembe v družbi v tej smeri kot tudi teoretske in metodološke implikacije tako spreminjajočega se predmeta.

Že praviloma pa se na kongresih dogaja, da opredeljena skupna tema ostaja bolj nekakšen zunanji okvir širših, bolj formalnih srečanj na kongresu, manj pa prodre v številne sekcije (raziskovalne komiteje, delovne skupine), ki dostikrat – ne glede na razpisano splošno temo – ostajajo zatopljene v svoja specifična predmetna področja. Tudi sedaj smo lahko videli, da je le manjši del referatov (kot so razvidni iz kongresnega programa ter objavljenih povzetkov) obravnaval procese globalizacije. Tokrat je to še lažje razumljivo glede na to, da tej tematiki sociologija prav do zadnjih let ni posvečala potrebne pozornosti. Tako je kongres dobil zares bolj animacijsko vlogo, kot pa da bi predstavljal bogat prikaz že doseženih spoznanj. Celo v knjigi, ki sta jo – kot urednika – za kongres pripravila Martin Albrow in Elizabeth King – *Globalizacija, znanje in družba*, Sage, 1990 in je bila razdeljena udeležencem, ni novih prispevkov na to temo, temveč je le ponatis izbranih člankov, ki so bili že dotlej objavljeni v reviji *International Sociology*, ki jo izdaja ISA.

Ob vsej klasični dediščini velikih teoretskih sistemov, ki so si prizadevali, da bi bili vseobsegajoči, je sociološko raziskovanje v preteklih desetletjih v svetu in pri nas vendarle močno zaostajalo za procesom globalizacije v družbi.

Tako angloameriški empirizem kot tudi »marksistični« *aprioristični konstruktivizem* nista primerno izhodišče za proučevanje dejanskih procesov internacionalizacije in globalizacije v svetu. Tudi blokovska delitev sveta in potenciranje ideoloških razlik sta prispevala svoje.

Pri nas smo sicer že konec petdesetih let dobili za tedanje razmere tehtno študijo, ki jo je objavil Ante Fiamengo, z naslovom *Kozmopolitizem in proletarski internacionalizem*. Vendar je to delo nastalo, še preden je bila sociologija pri nas povsem priznana, torej nekako zunaj oz. mimo sociologije. Nekaj let kasneje (1965) je v okviru Ameriškega sociološkega združenja Wilbert Moore pozval k oblikovanju »*globalne sociologije*«. Zastavil je vprašanje, ali smo že prišli do tiste stopnje v povezovanju celotnega sveta, ko lahko govorimo o eni sami civilizaciji, in če da, v kakšnem pogledu (glej: *Global Sociology: The World as a Singular*

System, AIS, 1966, No. 5). Globalna sociologija naj bi bila odziv na dejstvo, da je življenje posameznika, kjerkoli že je, pod vse večjim vplivom dogodkov in procesov od vsepovsod.

Vendar je značilno, da so bila takšna razmišljanja še kasneje dosti bolj prisotna v politoloških proučevanjih mednarodnih odnosov in v »mednarodni ekonomiji« kot pa v sociologiji. Nasploh pa so se v družboslovju v tem stoletju pretežno omejevali na raziskovanja znotraj nacionalnih okvirov, kar je spremljala tudi temu ustrežna etnocentrična miselnost. Kot je bilo že večkrat ugotovljeno, sta se npr. Weber in Durkheim medsebojno ignorirala in pri tem nista odstopala od prakse svojih kolegov. Martin Albrow je z natančnejšo razčlenitvijo razkril, da gre v teku časa za podobna »cik-cak« nihanja, kot sem jih pred časom ugotovil za povojno obdobje v Jugoslaviji. Tako je identificiral pet značilnih faz:

1. »Univerzalizem« klasične faze sociologije, ko je prevladovalo mnenje, da gre za znanost o (in za) celotnem(o) človeštvu(o) na podlagi večno veljavnih načel in zakonitosti (Comte, Spencer, Lester, Ward).

2. »Nacionalne sociologije« v času ustanovitve sociologije na profesionalni podlagi in v institucionalnih okvirih, npr. v Nemčiji, Franciji, ZDA; profesionalni stiki so bili omejeni na nacionalne meje.

3. »Internacionalizacija« je sledila kot odziv na polom nacionalističnih ideologij po obeh svetovnih vojnah in se med drugim kaže v ustanovitvi UNESCO-a in Mednarodnega sociološkega združenja (1949) ipd.

4. »Podomačenje« (indigenisation) se pojavi v sedemdesetih letih predvsem kot odziv in odpor tretjega sveta na enosmerne vplive ter penetracijo dominantnih modelov iz prvega sveta. Zagovorniki podomačenja so opozorili na paradoks, »ko tretji svet gleda nase pretežno z zahodnimi očmi«, ter poudarjali posebnosti nacionalnih kulturnih tradicij, ki lahko obogatijo spoznavni proces v okviru sociologije.

5. »Globalizacija« je zadnja, čeprav ne končna faza, s katero je treba računati. Pri tem ne gre več predvsem za povezovanje nacionalnih organizacij sociologov, temveč za svobodo posameznih sociologov, da delajo z drugimi posamezniki kjerkoli na svetu in da upoštevajo svetovne procese, znotraj katerih in na katere delujejo, ne glede na nacionalne meje. Globalizacija sociologije se pojavlja znotraj širšega procesa »globalizacije zavesti« ali »globalizacije kulture« (na kongresu je bila npr. prvič predstavljena knjiga Mika Featherstona, ured., »Globalna kultura«, Sage, 1990).

Tako se sedaj postavlja zahteva po sociologiji kot globalni družboslovni disciplini, kar naj bi dosegli s tem,

- a) da to dejavnost opravlja svetovna skupnost družboslovcev,
- b) da je usmerjena na inkluzivni proces družbenega spreminjanja, na globalizacijo, in
- c) da opravlja vzgojno-izobraževalno vlogo v utrjevanju mednarodne in globalne zavesti (Albrow).

Čeprav danes še ne moremo govoriti o nekakšni že povsem izoblikovani globalni družbi, temveč – kot je na kongresu opozorila tudi dosedanja predsednica ISA Margaret Archer – le o nastajanju takšnega svetovnega sistema, torej o procesu globalizacije, je vendarle značilno, da spoznavni proces zaostaja za dejanskim stanjem v družbi. Množica raziskovalcev deluje ločeno v ozkih, zaprtih problem-skih ali subdisciplinarnih področjih. Na kongresu smo imeli 42 raziskovalnih komisij oz. sekcij ter delovnih skupin, pa še vrsto ad hoc sej idr., tako da je šlo skupno za več kot 500 tematskih razprav.

Te velike razčlenjenosti ne bi kazalo kar a priori ocenjevati kot nekaj negativnega. Gre bolj za to, da ob tej veliki raznovrstnosti ni (bilo) v sociološkem delovanju (na kongresu in nasploh) tudi temu ustreznega medsebojnega povezovanja, integracije oz. sinteze. V zvezi s tem je značilno, da med dvainštiridesetimi sekcijami vse doslej ni bilo nobene, ki bi se primarno posvečala sociološki teoriji. Tudi v tem se verjetno kaže dejstvo, da ideološka razcepljenost do sedaj sploh ni zagotavljala skupnega imenovalca za dialog na tako splošni ravni. Zdaj pa je Piotru Sztompki iz Krakowa in Jeffreyju Alexandru iz Los Angelesa uspelo uresničiti njuno pobudo, tako da je bila končno ustanovljena tudi sekcija za sociološko teorijo. V takšnih okoliščinah je razumljivo, da se ponavlja stara praksa, da na kongresih prihaja do *agregiranja* posameznih spoznanj (ta bi že sicer lahko bila dostopna tudi v pisni obliki), ne pa do dialoga in sinteze, ki terjata neposredno prisotnost in intenzivno osebno vključenost sodelujočih. Pravzaprav bi bilo preveč pričakovati, da bi lahko takšno množico različnih prispevkov že v kratkem času (recimo v dveh urah) povezali v koherentno celoto.

V zvezi s tem smo že na prejšnjem kongresu v New Delhiju v imenu FSPN ter Instituta za sociologijo iz Ljubljane dali pobudo, da bi v Ljubljani ustanovili ustrezno središče za shajanje sociologov z vsega sveta, kjer bi lahko v manjših delovnih skupinah bolj poglobljeno, bolj sproščeno in z večjim kumulativnim učinkom razpravljali o posameznih temah, še zlasti o tistih, za katere bi lahko rekli, da so »na špiči« stroke. Prav ta naša pobuda je bila po prvotni precejšnji zadržanosti in nezaupljivosti sedaj soglasno sprejeta pod imenom Mednarodni sociološki inštitut (ISI). Imel bo dva dela: »raziskovalni forum« v tem smislu, kot smo ga že nakazali (delovne skupine raziskovalcev), in »letno šolo« na podiplomski ravni. Dokončna odobritev te zamisli je sicer zelo zavezujoča za naše sociologe in za Slovenijo, obenem pa je – vsaj potencialno – naš najbolj neposreden in konkreten vstop v jedro svetovnega sociološkega dogajanja. Namesto da bi se s periferij trudili slediti dogajanju v svetu, to dogajanje samo postavimo v naš prostor. To pa ne le ad hoc kot enkratno dejanje (Beograd je npr. predstavil svojo kandidaturo, da bi v Centru Sava organizirali prihodnji kongres), temveč kot trajnejšo aktivnost, ki bo lahko več prispevala k internacionalizaciji tako naše sociologije kot našega družbenega okolja.

Ob večji *strpnosti* do različnosti (ki ni več sinonim za sovražnost) in večji dostopnosti družbene raznovrstnosti celega sveta ter različnih teoretskih in metodoloških rešitev se sicer lahko celo poveča nepreglednost in neobvladljivost celote. Archerjeva je (nekoliko poenostavljeno in ne povsem točno) zaostriła problem, ko je rekla, da sta se v zadnjih treh desetletjih razvoj sveta in sociologija gibala v povsem nasprotnih smereh. Namreč tako, kot se je krepila globalizacija v družbi, tako so se povečevali tudi dvomi v sociologijo in njen namen spoznavati splošno veljavne družbene zakonitosti; v ospredje so stopile raznovrstnost, lokalnost, neprimerljivost ipd.

Vendar pa danes postaja očitno, da pospešene globalizacije družbe, še posebej pod vplivom nove informacijske in komunikacijske tehnologije, ne moremo zajeti v spoznavne okvire, ki ostajajo na ravni fragmentarnosti. Saj bi to pomenilo, da se kot raziskovalci najdemo v vlogi slepca, ki poizkuša prepoznati slona. Osrednja dinamika današnjega družbenega dogajanja bi tako postajala vse manj spoznavna.

Kongres v Madridu lahko štejem kot spodbudo k hitrejšemu ozaveščanju dejstva, da na pragu informacijske dobe objektivne družbene spremembe prehitevajo do sedaj utrjene okvire spoznavanja in odločanja. To je izziv in prvi korak, da

v spremenjenih razmerah konkretnije opredelimo naloge in program delovanja znotraj sociologije; z njeno pomočjo pa tudi v našem ožjem in širšem družbenem okolju.

VJERAN KATUNARIČ

Sociologija (še) v kleščah politične presoje

1. Sistemska teorija. Hegemonija in odvisnost med državami. Teorija in raziskave o etnično-nacionalnih odnosih – s posebnim ozirom na politične spremembe v Vzhodni Evropi.

Na simpoziju o sistemske teoriji je bilo malo udeležencev. Uvodničarji, med katerimi sem poznal le K. D. Baileya, so predstavili nekatere svoje konceptualne fineše, ki zadevajo možnosti interpretacije družbenih procesov v kategorijah sistemske teorije. Zaznavna je bila težnja, da se interpretacija nekoliko bolj poenostavi. Glede na to in pa izkazani interes med udeleženci se zdi, da prevzema primat na splošni teoretski ravni teorija racionalnega izbora; v nasprotju s prej omenjenim simpozijem je bil ta drugi množično obiskan – udeležili so se ga tudi znanstveniki svetovnega slovesa. Skratka, velika imena pritegujejo poznavalce ter spodbujajo produkcijo socioloških del, vplivajo na izbiro tem in ustvarjajo interpretativne modele, ki jih potem drugi na široko posnemajo.

Na simpoziju o hegemoniji in odvisnosti med državami, ki je bil tudi zelo dobro obiskan, sta največ pozornosti požela Johan Galtung in Immanuel Wallerstein, ki sta predstavila svoja videnja novo nastajajočih interesnih sfer v svetu. Pri tem sta se izkazala z dokajšnjo geopolitično imaginacijo, ki je bila na trenutke podobna strateškim igram s futurističnimi scenariji. V tem in še v drugih primerih se poslušalcu vsiljuje dojem, da so kongresi podobni velikim sejamskim prireditvam. Hiperinflacija idej, katere glavna značilnost je proizvodnja novih besedi in skovank, je momentum intelektualnega tržišča – hkrati pa tudi izraz samoohranjanja zakladnice jezika; gre za razloček med kruto politekonomsko stvarnostjo družbe, »gluhostjo« držav, korporacij in establichmenta trdih znanosti, vključno z ekonomijo – nasproti poetizirajočemu diskurzu družbeno-humanističnih ved.

Simpozijem in sejama o etnično-nacionalnih odnosih sta dajala ton predvsem dva pristopa. Prvi je ameriški, ki etnične odnose preučuje v kontekstu socialne stratifikacije, drugi pa je vzhodnoevropski, ki te odnose postavlja v kontekst teritorialnih vprašanj in razmejevanj. Ta drugi vidik se mi je zdel zanimivejši; takoj pa moram pristaviti, da je v tem pogledu, kolikor sem pač lahko ugotovil, sociološka artikulacija etničnih problemov komaj v fazi nastajanja, z izjemo morda pri jugoslovanskih sociologih. Kolegi z Vzhoda, pa tudi mi smo še dokaj močno obremenjeni z nekakšnim političnim nad-determinizmom, ki nam ne vsiljuje le »dnevni redov«, pač pa tudi konstruira družbo prek ultimativnih in dokončnih nazorov o zgodovini, suverenosti, pravicah narodov in o optimalnih mednarodnih odnosih oz. odnosih med državami. Sociologi se seveda ne morejo povsem ogniti nad-determinaciji z nekakšno utopično koncepcijo družbe, upravičeno pa bi bilo pričakovati, da ne bodo slepo korakali po poti političnih konstrukcij, ki so, po mojem prav tako iluzorne, pa najsi gre za secesionistične ali za imperialistične konstrukci-